

NATURNYT

3/2019 - december

**Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller, 7700 Thisted**

Foreningen har til formål at øge kendskabet til og interessen for naturen i Nordvestjylland.

Tidsskriftet *Naturnyt* udgives 3-4 gange årligt, og derudover udsendes medlemsskriftet *BFN-Nyt* med meddelelser og oplysninger om ekskursioner, foredrag, kurser m.m.

Kontingent 2020

Indmeldelse i foreningen kan ske ved indbetaling af kontingent på gironummer 6 58 67 24 eller bankoverførsel 1551 0006586724
Mobilepay 85865

Ordinære medlemmer	= kr. 250,00
Unge under 21 år	= kr. 100,00
Ekstraordinære medlemmer (familiemedlemmer, som ikke modtager materiale)	= kr. 50,00
Firmamedlem	= kr. 1.000,00

Glæd en naturven - tegn et gavemedlemskab

Du kan give et medlemskab af BFN ved at indbetale kontingentet, hvis du samtidig angiver både indbetalers og modtagers navn og adresse.

Naturnyt 3 : 2019

48. årgang

Oplag: 550 stk.
Tryk: Dantryk A/S, Hurup
Omslag: Vandrikse i vinterlandskab
Foto: Jens Kristian Kjærgaard

ISSN 0903-4749, Copyright BFN

Redaktion af dette nummer:

- Jan Salmonsens, tlf. 97 97 51 48,
salmonsens@pc.dk
- Willy Mardal, tlf. 97 93 91 45,
willy@mardal.dk
- Elly Hansen, tlf. 29 46 75 53,
iegranlyst@mail.dk

Indholdet i bladets artikler er ikke nødvendigvis i overensstemmelse med foreningens holdninger.

På foreningens hjemmeside kan du læse mere om BFN samt orientere dig om aktuelle arrangementer.

Adressen er

www.biologiskforening.dk

Gamle årgange af NATURNYT

Årgang 1973-2002 (enkelte numre kan mangle) - samlet pris for alle, ca. 90 hæfter: 100 kr.
Årgang 2003-2008: 50 kr. pr. årgang
Årgang 2009-2018: 100 kr. pr. årgang
+ evt. forsendelse - Indbetaling kan ske på foreningens giro eller bankkonto.

Bidrag til Naturnyt

Redaktionen modtager meget gerne bidrag til bladet; artikler, fotos og tegninger, især vedrørende den nordvestjyske natur.

Deadline for de næste to numre:

Naturnyt nr. 1 : 2020: 1. marts 2020
Naturnyt nr. 2 : 2020: 1. august 2020

Førstehjælp til naturen

Forskerne har i mange år advaret om, at klodens biodiversitet er under stort pres, og at mindst en million arter er truede. De samme forskere har også anvist vejen til at rette op på miseren: Nemlig, at naturen skal have mere plads, meget mere plads!

FN har i de 17 verdensmål udstukket retninger for at forbedre og beskytte klodens natur, og i Danmark er der også udbredt støtte til FN's verdensmål.

På det abstrakte plan kan vi sagtens enes om at gøre noget godt for naturen, men når det kommer til konkrete tiltag, bliver det straks vanskeligere.

BFN var i november medarrangør af en vellykket temadag om rewilding, hvor forskere og praktikere satte fokus på, hvordan vi kan gendanne og opgradere dansk natur. Det var der mange bud på, og f.eks. i Lille Vildmose er der mange initiativer i gang, blandt andet med udsætning af store dyr.

Det var også tydeligt, at vi som samfund må prioritere naturen højere og dermed skaffe de fornødne ressourcer. Naturstyrelsen gør, hvad den kan, men der mangler penge.

Helt konkret er BFN sammen med Nationalpark Thy involveret i et naturgenopretningsprojekt på ”Vestergaard” i Faddersbøl med det formål at skabe bedre vilkår for en lille bestand af Ensianblåfugle. Samtidig høster vi erfaringer med forskellige plejemetoder, som kan anvendes i andre naturgenopretningsprojekter.

Heldigvis er der mange gode eksempler som projektet i Faddersbøl, og det har der været i de sidste mange år. Desværre går den overordnede udvikling i den stik modsatte retning og endda med stor hast. Her er de små gode historier kun plaster på såret. Den generelle tendens er, at der

bliver mindre natur, at biodiversiteten forringes, og at forureningen tager til både i grundvandet og i miljøet generelt.

Det kan man læse mere om i en ny debatbog om det åbne land, som miljøjournalist Kjeld Hansen netop har skrevet. Hans konklusion er, at vi bruger landet forkert. Der er også kommet en ny bevaringsstatus for naturtyper og arter fra Aarhus Universitet, som siger det samme, nemlig at mange arter og naturtyper har det skidt. På BFN's Forlag er der netop udkommet en ny bog: ”Så Forandret”, hvor man kan læse om tabet af natur i de sidste 200 år.

Der er altså evidens nok: Arter og naturtyper har det skidt, og udviklingen går med hastige skridt i den gale retning. Den ny miljøminister har erklæret, at der skal ydes en ekstra indsats for biodiversiteten, og at vi skal have mere natur, som skal være vildere og mere sammenhængende. Det har vi brug for.

Der er andre miljøministre, som har haft de samme intentioner, men vi kan jo se på resultaterne, at udviklingen stadigvæk går i den gale retning. Der er brug for mere handling og mindre retorik.

Poul Nystrup Christensen

Klokkeensian er værtsplante for den sjældne Ensianblåfugl. Foto: Poul Holm Pedersen.

Biskæret på Mors

– et vellykket naturgenopretningsprojekt

Tekst: Jens Kristian Kjærgaard

Nordmors er kendt for sine massive forekomster af molér og smukke kuperede moræne landskaber. Særligt iøjefaldende er molérets kystskrænter.

Flere steder ud mod fjorden finder man også lavere liggende landskaber, blandt andet ved Feggesund, hvor der både er holme, småøer og afgræssede strandenge. Lidt længere nede af vestsiden af Nordmors finder man det smukke og kuperede område med ”Skarregaard”, omfattende Skrandrup Plantage, kystskrænter og to større søer, Skarresøerne, med tilhørende enge. Bevæger man sig herfra i sydøstlig retning mod Ejerslev, støder man på den i 2017 genetablerede og 92 ha store Hund sø med et vandspejl, der ligger i ca. kote 2,5 meter. Søen er altså relativt dyb. Hund sø er kun sporadisk omtalt i det efterfølgende.

Biskæret

Fortsætter man videre til Ejerslev Kirke og ned ad den østgående kystrute mod Dråby Vig og Buksør Odde, støder man på Biskæret, der ligger midt imellem Ejerslev Kirke og Jørsby Kirke tæt ved Strandvænget og Livø Bredning. Området blev i efteråret 2016 omdannet til et 22 ha stort sø- og engområde. Søen ligger i kote 0,75 meter og er således ganske lavvandet.

Biskæret blev oprindeligt afvandet i 1846 og fremstod derefter som et fugtigt eng- og græsningsoverdrev, men i de seneste år før naturgenopretningen lå det mest hen som et uproductivt overdrev af ringe beskaffenhed.

Såvel Biskæret som Hund sø er nu genoprettede som vådområder for at opfylde EU’s vand-

*Biskæret kort tid efter etableringen. Bemærk den lave vegetation.
Foto: Jens Kristian Kjærgaard.*

rammedirektiv med det primære formål at begrænse udledningen af kvælstof og fosfor til Limfjorden samt sekundært for at øge naturindholdet i områderne.

Kort efter Biskærets genskabelse kvitterede fuglene ved tilstedeværelsen af store forekomster af ænder og gæs. Når et område genskabes til naturlige enge og en sø, vil der især i lavvandede vådområder som Biskæret også forekomme en speciel og stor opblomstring af ynglende vandfugle. Genskabelsen af søen har været meget gunstig for en række mere eller mindre usædvanlige arter.

Biskærets overraskende bestand af ynglefugle

For at undgå en for meget talmæssig fremstilling fremhæver jeg nogle udvalgte arter:

Gråstrubet Lappedykker indtog området straks, og i 2017 var der mindst 10-12 par, og bestanden har efterfølgende været gradvist stigende. I 2019 vurderes bestanden at have været på mellem 32 og 35 par. Området vil næppe under normale omstændigheder kunne "brødføde" så mange par. Årsagen til, at der kan yngle så mange par i søen, er, at Livø Bredning kun ligger nogle få hundrede meter væk, og her fouragerer forældrefuglene i stort omfang især i den sidste del af ynglesæsonen, hvor ungerne er større og kan modtage større byttedyr.

ses op til 28 gamle fugle fouragere samtidigt i Livø Bredning. Da en af forældrefuglene blev tilbage hos ungerne, kunne det konstateres, at over 30 par havde unger samtidig. Et tilsvarende antal reder blev lokaliseret. Tilsyneladende havde Gråstrubet Lappedykker – i modsætning til Blishønsene – en god ynglesucces (se nedenfor).

I 2017 slog en lille gruppe af **Sorthalset Lappedykker** sig ned i søen, og 2-3 par gjorde yngleforsøg i en af de nyopståede Hættemågekolonier, men dette år blev der ikke konstateret unger. I 2018 var antallet øget til 14 fugle, som blev set parvise. Igen er det uvist, om de havde held med yngel. Sandsynligvis ikke, idet der kun blev fundet en fugl den 9. juni. I 2019 lykkes det endeligt for arten at etablere en solid koloni på i alt 17 par i kolonierne af **Hættemåger**, som i øvrigt var vokset til ca. 1800 par! De fleste reder blev bygget tæt sammen og kunne, umiddelbart før tagrørene voksede sig for høje, tælles helt nøjagtigt. Igennem hele ynglesæsonen kunne der ses Sorthalsede Lappedykkere, og mindst 10 par havde held til at få unger på vingerne. Det var i øvrigt den største koloni no-

Under optællingerne i 2019 kunne der

Sorthalset Lappedykker havde den hidtil største koloni på Mors i 2019 i Biskæret. Foto: Elly Hansen.

gensinde på Mors, hvilket også gælder for Gråstrubet Lappedykker.

*Enkelte par Viber har held med yngel.
Foto: Jens Kristian Kjærgaard.*

I foråret 2017 blev der ved flere af besøgene set syngende **Tinksmæde**, og jeg fik efterhånden en stærk mistanke om, at et par havde slået sig ned for at yngle. I begyndelsen af juli 2017 fik jeg det endelige bevis, idet en gammel Tinksmæde fouragerede sammen med 2 ikke-flyvedygtige unger tæt på Strandvænget. Det er højst sandsynligt det første ynglefund af arten på Mors i over 100 år!

Faber skrev i 1886 følgende om Tinksmæden: *”Yngler i de fleste Kær og på sumpige Strækninger langs Kysten, men er ikke nær så talrig som foregående Art” (Rødben).*

Samme aften (i 2017) så jeg en **Brushøne** med 4 dununger. Fundene af Tinksmæde og Brushøne med dununger i begyndelsen af juli måned er lidt ejendommelige, da det er sent på sæsonen at se dem med helt små unger. Derudover blev der af Brushøner set 2 hunner, 1 han samt 2 netop flyvedygtige ungfugle. Brushønerne blev set ved Biskæret på danseplads i maj måned i 2017, og de blev i øvrigt set regelmæssigt i hele juni måned. I 2018 og 2019 blev der igen set dansende Brushøner, men det var meget svært at få sikre ynglebeviser.

Et par **Engryler** gjorde yngleforsøg i 2017, men det mislykkedes formodentligt, idet fuglene pludseligt forsvandt fra ynglepladsen. I 2019 var stedet tilgroet så meget, at holmen var uinteressant for arten.

Lille Præstekrave har ynglet hvert år i Biskæret efter etableringen. I 2019 var der hele 4 par.

Gråand med ællinger. Foto: Jens Kristian Kjærgaard.

Gul Vipstjert yngler med nogle få par i Biskæret. Foto: Jens Kristian Kjærgaard.

Også **Klyderne** har regelmæssigt forsøgt at yngle. Der var 7 par på reder den 21. maj 2018, men kort tid efter var alle forsvundet. Et par Ræve havde huseret i området, og de var muligvis årsagen til, at mange ynglende vadefugle ikke havde held dette år. Generelt har der været ringe ynglesucces blandt vadefuglene.

Helt galt gik det hos **Blishønsene**. Der har været et stigende antal ynglepar (ca. 30 par i 2017), som havde bygget rede og ruget, og i 2019 vurderes det på grundlag af omhyggelige tællinger igennem hele foråret, at ca. 80 par byggede reder og lagde æg, men ikke et eneste par viste sig med unger. Der har tydeligvis været et eller flere rovdyr, som har præderet rederne. I Hættemåge kolonierne, som strækker sig fra områdets sydlige del og op langs vestsiden til den nordlige del af Biskæret, var der ofte uro i hele ynglesæsonen på grund af et eller flere rovdyr i rørskovene. Ræven er truffet adskillige gange, og den mistænkes for at være den

største synder. Blishønerne lægger ofte rederne synlige og er derfor lette at lokalisere. Det kan også tænkes, at Mårhund, Mink, Ilder og/eller Odder er medvirkende til Blishønsenes katastrofale ynglesucces. Mærkelig nok sker der ingen eller kun lidt prædering hos lappedykkerne. De har sandsynligvis været bedre til at forsvare ynglen.

Blandt Hættemågerne var der en pæn del unger, som kom på vingerne, men mange par har helt sikkert også haft ubudne gæster i rederne.

Biskæret rummer flere par **Grågæs** og **Knopsvaner**, men det er også yngleplads for et pænt antal **Gråænder**. Fåtalige arter som **Gul Vipstjert**, **Knarand**, **Skeand**, **Troldand** og **Atlingand** er truffet sikkert ynglende. Sidstnævnte endda med helt op til 3-6 par i 2019. Desuden har der, en eller flere gange, været stærk mistanke om ynglende **Rørdrum**, **Pibeand**, **Krikand**, **Spidsand** og **Taffeland**.

Atlingand han. Foto: Jens Kristian Kjærgaard.

Trækfugle mm. i Biskæret

Ud over ynglefuglene træffes der mange træk-gæster i Biskæret året rundt. Allerede kort tid efter genskabelsen i efteråret 2016 kunne der

ved søen træffes mange rastende og fourage-rende fugle, for eksempel blev der den 24. december set følgende: **Bramgås 1600, Grågås 90, Blisgås 74, Pibeand 420** og **Krikand 350** – for blot at nævne nogle af dem. Bortset fra

I vinterhalvåret træffes flokke af Bramgæs i Biskæret. Denne flok er dog fotograferet lige syd for Biskæret ved Buksør Odde. Foto: Jens Kristian Kjærgaard.

Udsnit af 400 Brushaner, som gæstede området ultimo september 2017. Foto: Jens Kristian Kjærgaard.

antallet af Blisgæs er det ganske almindelige forekomster i vinterhalvåret.

Før yngletiden er der truffet flokke af fouragerende **Skestorke**, som efter endt fødesøgning er trukket ud over Livø Bredning til ynglepladserne ved Nibe. Efter yngletiden er der truffet op til 67 Skestorke!

Besøger man området om aftenen i yngletiden høres ofte en ivrig kvækken fra mange **Strandtuder**.

Blandt mere usædvanlige fugleforekomster kan nævnes en pludselig og stor forekomst af mindst 400 Brushaner, som holdt til i og ved Biskæret den 26. september 2017. Kæret har også vist sig at være et godt sted at møde **Temmincksrøyle**, især i midten af maj, således 33 den 17. maj 2019.

Biskæret er værd at besøge

Som det fremgår af ovenstående, er Biskæret værd at besøge.

Områdets fugle pendler i nogen grad mellem EU fuglebeskyttelsesområdet Dråby Vig, som blandt andet omfatter Rejholm og Buksør Odde. Desuden er der en del udveksling af svaner, gæs, ænder og vadefugle mellem ovenstående områder og den nyetablerede Hundløse. Under et har hele Nordmors nu fået et fint netværk af betydningsfulde vådområder.

Tiltagende tilgroning af randbredden med især tagrør i Biskæret vanskeliggør efterhånden muligheden for at overskue hele området, og tilgroningen er i øvrigt til gene for især vadefuglene, som gerne vil have en lav vegetation. Det kunne ønskes, at tagrørene blev slået hvert år, og at et større område blev afgræsset for at bibeholde den lave vegetation flere steder.

Der arbejdes i øjeblikket på at finde penge til en platform, som ønskes placeret tæt ved Strandvænget. Den kan bidrage til et bedre udsyn over Biskæret.

*Skestorke er hyppige gæster i sommerhalvåret.
Foto: Jens Kristian Kjærgaard.*

Biskæret har haft sit hidtil bedste år for ynglefugle i 2019, og ynglebestanden vil sandsynligvis dale noget i de kommende år ikke mindst på grund af tilgroningerne og ændringerne i fødegrundlaget (større fisk), men også fordi, det må forventes, at en del fugle vil flytte til det igangværende store naturgenopretningsprojekt i Erslev Kær (Jølby Nor).

Lovende fremtidsudsigter for fuglene på Mors

Når projektet med Erslev Kær mm. snart står færdig, vil det omfatte et næsten 500 ha stort sø-, mose- og engområde, og det vil strække sig fra Erslev Industriområde i øst til Jølby Nor ved Dragstrup Vig i vest. Projektet har samme målsætning som for Biskæret og Hundsø, nemlig at reducere næringsstofferne til Limfjorden.

Det bliver spændende at følge udviklingen i de kommende år hos faunaen i dette store område. Hertil kan i øvrigt tilføjes, at yderligere et område på Mors er under igangværende genetablering som søområde, nemlig Sillerslev-Ørding Strandkær, og det bliver næppe det sidste.

Øen bag havet, ”øen Mors”, er måske på vej til at ligne sig selv tilbage til tiden før de mange omfattende og ødelæggende afvandings-

projekter. Man må blot håbe, at sjældnere arter som Sortterne kvitterer med at vende tilbage som ynglefugle på Mors. Måske er det for sent? Fabers skrev i 1886 i afsnittet om **Sortterne**: ”I de fleste Kær yngler en Mængde af denne smukke lille Terneart, der ved sine dristige Anfald snart gør sig bemærket, når man kommer i nærheden af dens Redepladser”. Tænk om dette kunne blive virkelighed igen?! Helt frem til først i 1950’erne ynglede der Sortterner i Erslev Kær.

Sortterne eller ej, der er ingen tvivl om, at der vil komme flere positive tilføjelser i kapitlet om ”Fuglene på Mors” i de kommende år!

Forfatterens adresse:

*Jens Kristian Kjærgaard
Burhøjvej 2, 7950 Erslev
jkk.interpres@post.tele.dk*

Kilder:

Faber, A.H. 1886: Morsøs Fugle. Iagttagelser og Notitser

Kjærgaard, J.K. 1979: Erslev Kærs Skæbne. Naturnyt 1979:4. BFN.

Rønnerød Huesvamp - en rigtig julesvamp

Tekst og foto: Knud Knudsen

I de senere år er vi via BFNs NaturData også begyndt at indsamle oplysninger om visse svampearters udbredelse i Nordvestjylland. Da der i Danmark er registreret over 3.000 arter af storsvampe, er det ikke muligt at begynde en registrering af samtlige arter. Jeg har derfor taget udgangspunkt i forskellige interessante svampearter, som jeg i de senere år er stødt på. Det drejer sig i første omgang om de mere sjældne arter af vokshatte og jordtunger. Arter som vi kan vende tilbage til i senere artikler.

I forbindelse med indsamling og registrering af jordtunger den 30. november 2013 på Hanstholmen traf jeg for første gang på en meget nydelig rød lille svamp, som straks fik min inte-

resse. Der blev naturligvis taget en del billeder af denne meget fotogene svamp. Ved hjemkomsten blev arten eftersøgt i forskellige svampelærker, og her stod det ret hurtigt klart, at der var tale om Rønnerød Huesvamp *Atheniella adonis*. Det var en art, som på daværende tidspunkt kun var kendt fra to fund i Thy, og begge fund var gjort af David Boertmann i Tved Plantage i henholdsvis 1997 og 2005. Fra Mors var der ingen registreringer. Her fandt jeg dog arten i den nordøstlige ende af Jølby Nor i 2014, og dette voksested er til dato det eneste kendte for Rønnerød Huesvamp på Mors.

Rønnerød Huesvamp er let genkendelig på sin helt specielle røde hueformede hat og sin hvide

*Rønnerød Huesvamp er en rigtig julesvamp med dens røde nissehueagtig svampehatte.
Vang Sø, den 24. oktober 2019.*

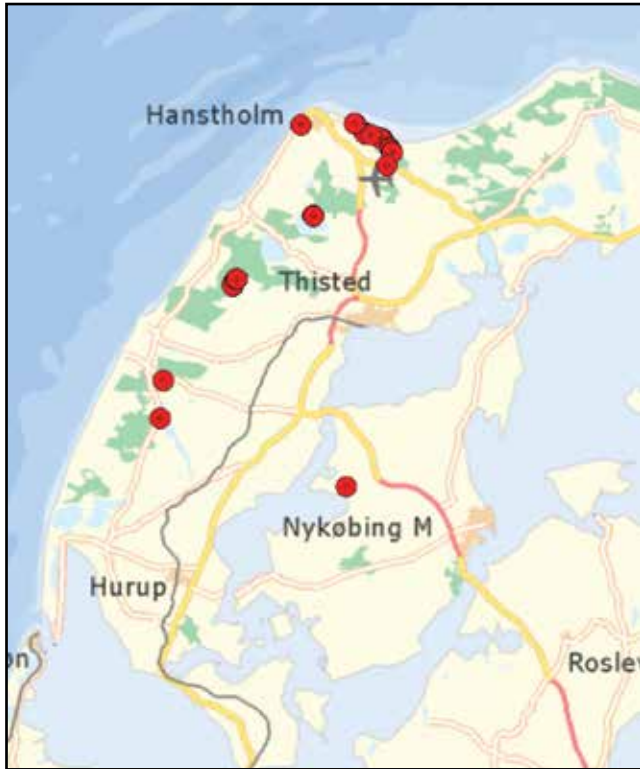

Fig 1. Registrerede forekomster af Rønnerød Huesvamp i Nordvestjylland i perioden 2013 – 2019.

stok. Senere på sæsonen bliver dele af hatten også hvidlig – som om den røde farve løbende bliver udvasket fra kanten af hatten og ind mod midten. Rønnerød Huesvamp er en af de svampe, som først dukker op i slutningen af svampesæsonen, og dens frugtlegerer kan findes fra sidst i september til og med juleperioden. Selv efter frostperioder, hvor de fleste svampe ellers forsvinder, har jeg fundet frugtlegerer af Rønnerød Huesvamp.

Rønnerød Huesvamp kan findes i skove og plantager, men mine fund er alle gjort på kreaturafgræssede overdrev. Og der er altid

tale om overdrev, som har været afgræsset i en længere årrække. Disse overdrev er formentlig aldrig blevet gødet og er derfor så næringsfattige, at man hyppigt ser indslag af Hedelyng *Calluna vulgaris*. Næringsfattige overdrev er en truet lokalitetsform, fordi de kun kan bevares i denne værdifulde tilstand, hvis de bliver afgræsset af kreaturer. Et ophør af afgræsningen vil medføre, at overdrevene gror til med højere vegetation, og de værdifulde arter forsvinder. Antallet af kreaturer til afgræsning er i de senere år faldet betydelig, og den nuværende klimadebat vil formentlig sætte yderligere skub i reduktionen af kreaturer til afgræsninger. Det vil i sidste ende desværre betyde, at disse lysåbne overdrev vil forsvinde, og arterne, som er knyttet til denne naturtype, vil være tabt for den danske natur.

Særlig i årene 2018 og 2019 har jeg fundet mange mycelier af Rønnerød Huesvamp. Den er særlig almindeligt forekommende på vest- og sydsiden af Vang Sø, hvor jeg har set arten så sent på året som juledag i 2018. Så kan man da med

Rønnerød Huesvamp kan man være heldig at støde på også i juleperioden – her fra Vang Sø – juledag 2018.

Fig 2. Registrerede mycelier af Rønnerød Huesvamp ved Vang Sø i 2018 og 2019.

god grund kalde den en rigtig julesvamp – med dens røde nissehueagtige hat, der stikker op af mosset. En eftersøgning i 2019 har vist, at Rønnerød Huesvamp også er ganske almindelig på de meget værdifulde overdrev under og på kanten af Hanstholm Knuden. Den er også fundet i området omkring Fredskilde Sø, på Ørhale halvøen ved Nors Sø samt på et overdrev ved nordvestsiden af Ove Sø. Og som tidligere omtalt er den også fundet på nordøstsiden af Jølby Nor på Mors. Mine registreringer fremgår af kortet i figur 1, og af kortet i figur 2 kan man se, hvor der er registreret mycelier af Rønnerød Huesvamp ved Vang Sø, hvortil der er offentlig

adgang – så her har man gode muligheder for at stifte bekendtskab med denne kønne svamp.

Rønnerød Huesvamp er ikke sjælden i Danmark, hvilket man kan konstatere ved et opslag på nettet via www.svampeatlas.dk. Det er en fremragende portal for folk med interesse for svampe, og her kan man også få hjælp til bestemmelse af de svampe, man har fundet, og som det måske kniber med at få sat navn på.

Ved opslag i diverse svampeværker bør man være opmærksom på, at Rønnerød Huesvamp indtil for nylig havde den latinske benævnelse *Mycena adonis*. Tidligere benyttede man de morfologiske karaktertræk til at placere de enkelte arter i den Linnéske taxonomi. I de senere år er man gået over til mere og mere at benytte genetiske metoder til at placere de forskellige arter i den Linnéske taxonomi. Det har haft betydning for mange arter, og heriblandt Rønnerød Huesvamp, som enten er flyttet til andre værende slægter eller til nyoprettede slægter.

Rønnerød Huesvamp kan formentlig findes flere steder i Thy og på Mors, så jeg hører gerne fra personer, som har set denne kønne svamp på andre lokaliteter – og så kan vi måske vende tilbage til arten igen på et senere tidspunkt.

Forfatterens adresse:

Stenbjerg Kirke Vej 28, 7752 Snedsted
knud@thyflora.dk

Litteratur:

Aronsen, A og T. Læssøe, 2016: The genus *Mycena* s.l.. The Danish Mycological Society.

Læssøe, T. og J. H. Petersen, 2019: Nordeuropas svampe. Gyldendal.

Herkulesmyren

Camponotus herculeanus (L.) - indvandring og udbredelse i Danmark

Af Mogens Gissel Nielsen

Herkulesmyren *Camponotus herculeanus* (L.) er den næststørste myre i Danmark og kun 1 mm mindre end den sjældne og meget mindre udbredte Kæmpemyre *Camponotus ligniperda* (Latr.). Selv om arbejderne hos Herkulesmyren kan blive op til 12 mm, ses den ikke ofte, fordi den fortrinsvis er nataktiv og ikke har synlige tuer. Det meste af tuen er altid i træ, hvor de har gravet i det bløde sommerved. Rederne i træ minder meget om termitter, men i modsætning til dem spiser Herkulesmyrerne ikke træet. Det kan være både dødt og levende f.eks. træstubbe, væltede træer eller i levende træer, hvor tuen kan strække sig mange meter op i stammen.

Fig. 1. Fyrrestamme med Herkulesmyre-koloni.

Om vinteren flytter kolonien ned i underjordiske redekamre. Foruden den æglæggende dronning og arbejderne er også alle de vingede kønsdyr, som skal sværme næste forår flyttet med. Herkulesmyren er fortrinsvis knyttet til

nåleskov, og dens udbredelse følger skovgrænsen på hele den nordlige halvkugle. I Europa findes den i alle lande bortset fra Storbritannien, Irland, og Holland.

I Danmark har Herkulesmyren en ejendommeligt udbredelse, og ved en statusopgørelse af dens udbredelse i 1981 (Jensen og Nielsen, 1982) fandtes den - med enkelte undtagelser - langs kysten af Kattegat og Skagerrak, se fig. 2.

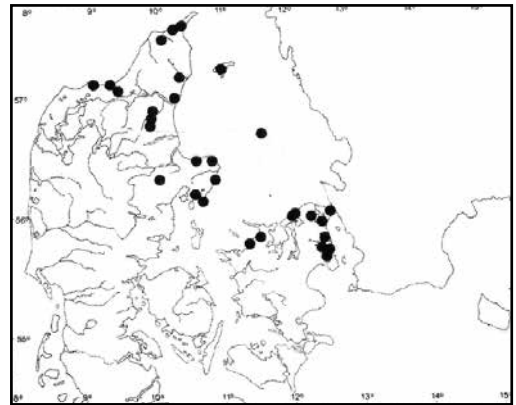

Fig. 2. Udbredelse af Herkulesmyre indtil 1981 (Jensen og Nielsen 1982)

På Molslaboratoriet har jeg afholdt kurser for biologistuderende næsten hvert år siden 1970. Herkulesmyren har altid haft en særlig bevågenhed, fordi den nogle år var almindelig og andre år var den helt væk, for så igen at være til stede nogle år senere. Vi var overrasket over, at vi fangede så forholdsvis mange vingede dronninger – også i år, hvor vi ikke kunne finde arbejdere. Derfor blev vores hypotese, at kolo-

*Herkulesmyrerne er vekselvarme dyr, så deres stofskifte er meget afhængig af temperaturen.
Foto: Ib Nord Nielsen.*

nierne uddøde i varme vintre, men på grund af indflyvning af dronninger fra Norge og Sverige blev der etableret nye kolonier langs kysterne af Kattegat og Skagerrak. Afstanden over havet fra Hanstholm til Norge er under 150 km og fra Skagen til Sverige er der ca. 65 km. Herkulesmyrerne sværmer højt til vejrs, og hvis vinden er 5-10 m/sek., skal dronningerne blot holde sig i luften i henholdsvis 3-6 og 2-4 timer.

Herkulesmyrerne er vekselvarme dyr, så deres stofskifte er meget afhængig af temperaturen. Når temperaturen stiger 10 grader C., fordobles stofskiftet og tilsvarende deres energiforbrug. Derfor bruger en myre, der overvintrer ved minus 10 grader C., kun $\frac{1}{4}$ af den energi, som en myre ved +10 grader C. bruger. Inden vinteren oplagrer myrerne energi i form af forskellige lipider (fedtstoffer) bl.a. glykol, og cellernes vandindhold reduceres, hvilket betyder, at myrerne bliver mere frosttolerante. Ud fra respirationsforsøg med arbejdermyrer kan vi beregne, hvor meget fedt en myre forbrænder ved forskellige temperaturer. Vi målte fedtindholdet i

flere hundrede enkelte myrer, som var indsamlet, lige inden de forsvandt ned i vinterredene. Det varierede fra 41-51% af myrernes tørvægt.

Når vi brugte de månedlige gennemsnitstemperaturer fra Mols, kunne vi se, at der var problemer for myrerne i varme vintre (oktober-marts). En del af myrerne havde for små fedtreserver til at overleve. De meteorologiske gennemsnitstemperaturer kan være meget forskellige fra de temperaturer, myrerne udsættes for i vinterrederne.

Derfor begyndte vi på et stort forsøg, hvor vi anbragte vejede myrer i små trådnetkamre og "begravede" dem sammen med en temperatur datalogger i den nåleskov i Sverige, hvor de var indsamlet. Tilsvarende "begravede" vi myrer i Danmark, så vi kunne få nøjagtige temperaturmålinger og få vores beregninger bekræftet ved et feltforsøg. Desværre mislykkedes forsøgene – en skovmaskine lavede en vendeplads oven på vores myrer i Sverige, og de danske var desværre døde og mugne efter vinteren.

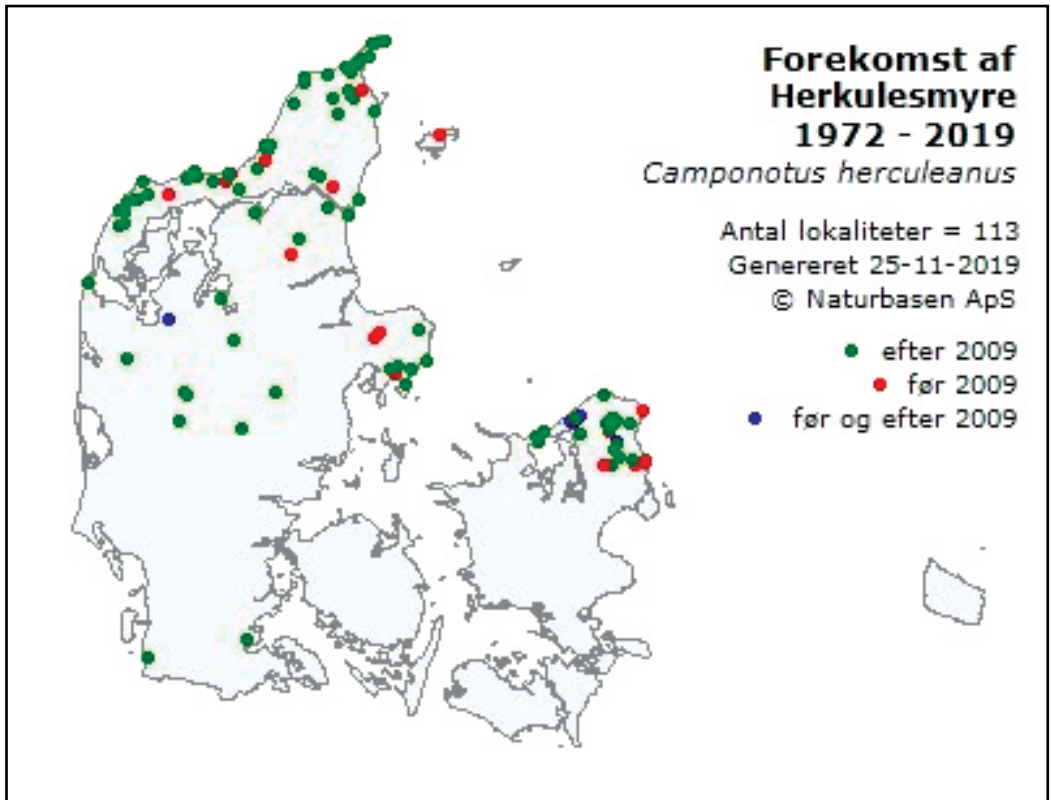

Fig. 3. Udbredelsen af Herkulesmyre (Danmarks Fugle og Natur)

Den globale udbredelse af Herkulesmyre viser, at den egentlig er en fastlandsklimaart, der kan tåle meget lave vintertemperaturer og overleve i lange perioder, bare det er koldt nok. Hæmolymfen i Herkulesmyre fryser først ved minus 38,5 grader C., og ved den temperatur er stofskiftet kun 1/32 af det, som en myre ved +10 grader C. bruger. Jeg har fanget Herkulesmyrer i Fort Yukon i Alaska, hvor den årlige middeltemperatur er minus 7 grader C., men i de to til tre sommermåneder er varmerekorden for nylig målt til 38 grader C.

Det er et paradoks, at en fastlandsart fortrinsvis findes nær kysten af Skagerrak og Kattegat.

Bortset fra Rold Skov, der længe har haft Herkulesmyrer, er de 6 andre forekomster fra Midtjylland, og de to sønderjyske observationer er fra perioden 2015-2019. Tilsyneladende er der en spredning til det indre Jylland, og denne

spredning kommer mest sandsynligt fra kystpopulationerne.

For at overleve en vinter, hvor myrerne ikke kan indsamle føde, skal vintertemperaturen være så lav som muligt, eller de skal oplagre større fedtreserver inden vinteren. Måske – og kun måske – er nogle Herkulesmyrer bedre tilpasset til at overleve i vores klima, og derfor kan de spredes til nye områder? Det kunne være spændende at se på fedtindholdet i myrer fra forskellige lokaliteter i ind- og udlandet.

Til sidst vil jeg gerne aflive myten om, at Sortspættens *Dryocopus martius* følger udbredelsen af Herkulesmyren. Selvfølgelig er der sammenfald i udbredelsen, og Sortspætter spiser selvfølgelig de store, ikke aggressive og ikke syreholdige Herkulesmyrer, når det er muligt.

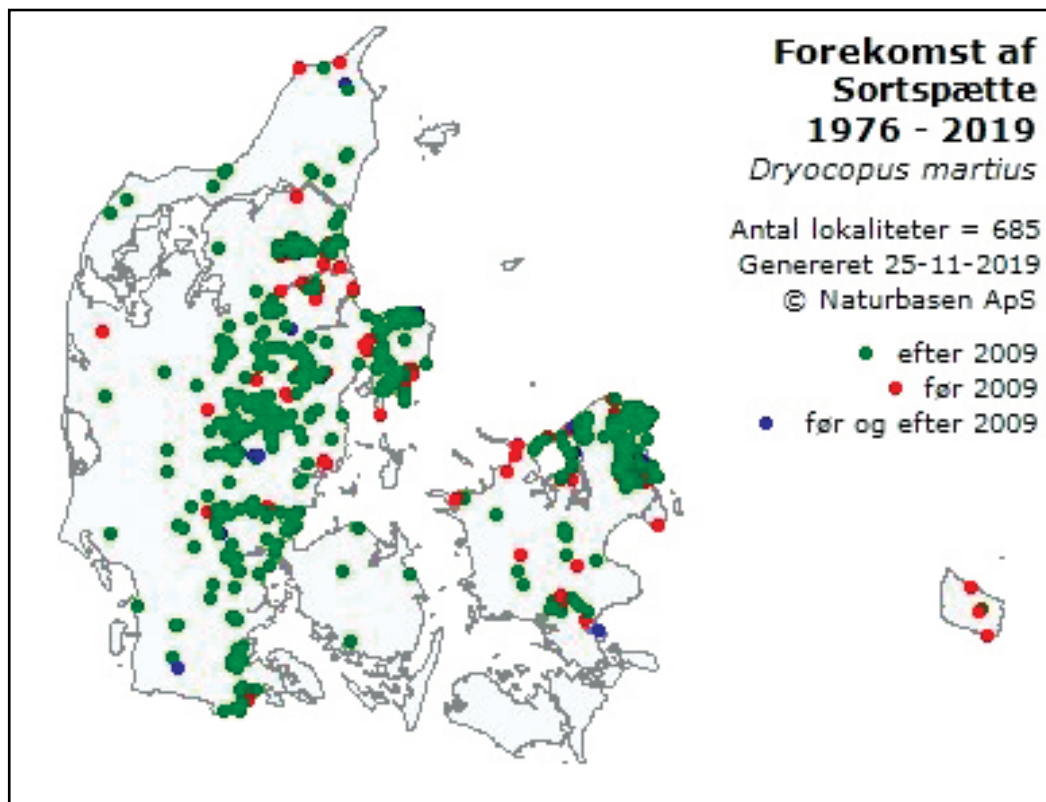

Fig. 4. Udbredelsen af Sortspætte (Danmarks Fugle og Natur)

Efterskrift:

Det er farligt at slutte alt for meget ud fra observationer af fangststeder, idet en observation kun fortæller, at en art er observeret den dag på dette sted og selvfølgelig intet om, at den stadig er på lokaliteten. Der bliver heller ikke observeret lige meget over hele landet, så denne type kort kan godt være misvisende og skal derfor bruges med stor forsigtighed.

Forfatterens adresse:

Jupitervej 4, 8270 Højbjerg
naturogmyrer@stofanet.dk

Kilder:

Jensen, T. F. & M. G. Nielsen, 1982: En status over udbredelsen af myreslægten *Camponotus* i Danmark (Hymenoptera: Formicidae). Ent. Meddr 49:113-116. Copenhagen, Denmark. ISBN 0013-8851.

Ensianblåfugl på Vangså Klithede

Tekst og fotos af Knud Knudsen

Som omtalt af Nielsen (2017) blev der i 2012 gennemført et feltarbejde i Nationalpark Thy, som mundede ud i en forvaltningsplan for Ensianblåfugl *Maculinea alcon* i Nationalpark Thy. Ved gennemlæsningen af forvaltningsplanen var der flere forhold, som ikke stemte overens med den opfattelse, jeg havde efter mange års feltarbejde i nationalparkens område. Jeg besluttede mig derfor i 2018 for at påbegynde en nøjere og mere gennemgribende registrering af Klokke-Ensian *Gentiana pneumonanthe* med æg af Ensianblåfugl i de

Æg af Ensianblåfugl på bægeret af Klokke-Ensian i den sydlige del af Vangså Klithede, den 8. august 2019.

områder, hvor jeg tidligere havde konstateret disse forekomster. Arbejdet bestod ganske enkelt i at registrere – med GPS-angivelser – hver enkelt plante af Klokke-Ensian med æg af Ensianblåfugl. Et møjsommeligt arbejde, som tager en del tid, men som giver et mere detaljeret billede af, hvor Ensianblåfuglen lægger sine æg i Nationalpark Thy. Undersøgelsen fortsatte i 2019 og forventes også at fortsætte i 2020 og måske også i 2021, hvis ikke jeg får dækket området godt nok efter 2020-sæsonen.

Allerede efter 2018-sæsonen stod det klart, at udbredelsen af Ensianblåfuglen var større end angivet i forvaltningsplanen, samt at beskrivelsen af kerneområderne ikke var helt i overensstemmelse med de virkelige forhold. Hertil kommer, at nogle af bestandene hænger bedre sammen end angivet i forvaltningsplanen. Disse forhold kan vi vende tilbage til, når undersøgelsen er afsluttet.

I BFNs NaturData havde vi ingen registreringer af Ensianblåfuglen på Vangså Klithede. Men i slutningen af 2018 kom der underretning om, at der i 2017 skulle være registreret æg på Klokke-Ensian i det nordøstlige hjørne af Vangså Klithede. Jeg besluttede mig derfor for i 2019-sæsonen at foretage en registrering af forekomsten af Klokke-Ensian på Vangså Klithede og naturligvis i samme forbindelse undersøge om der var æg af Ensianblåfugle på nogle af disse planter. Jeg har i denne forbindelse ikke særskilt registreret hver enkelt plante af Klokke-Ensian – men dog registreret så detaljeret, at jeg kunne få et rimeligt tætmasket udbredelseskort over forekomsten af Klokke-Ensian på Vangså Klithede. Jeg nåede desværre ikke helt området igennem, inden de store vandmængder blev for stor en hindring for yderligere undersøgelser i 2019.

De nye forekomster af Ensianblåfugle i den sydlige ende af Vangså Klithede kunne tyde på, at det slet ikke er nødvendigt at gå så hårdt til værks overfor Tvorup Klitplantage. I slut-

Ensianblåfugl i en hvilestund i forbindelse med æglægningen ved Tvorup Hul, den 16. juli 2019.

ningen af 2018 gennemførte Naturstyrelsen et projekt langs Hjortevej, som strækker sig fra Færgegård Sig til den sydlige kant af Vangså Klithede. I denne forbindelse blev der også åbnet op for forbindelsen mellem Ålvand Klithede og Færgegård Sig. Hjortevej er en ekstra bred skovvej, da den over store strækninger er udvidet med et træfrit brandbælte. I forbindelse med projektet blev der gravet omkring en halv snes lavvandede damme i brandbælteområdet langs vejen. Samtidig blev der fjernet træagtig vegetation på de områder af Hjortevej, hvor der ikke var brandbælte. Herved blev der skabt en korridor fra et område på Ålvand Klithede, som i forvejen rummede en pæn bestand af Ensianblåfugle – til den sydlige del af Vangså Klithede. Jeg kan naturligvis ikke bevise, at Ensianblåfuglen ikke var på Vangså Klithede før 2019

– men meget taler for, at den nye korridor langs Hjortevej var nok til at sikre en indvandring af Ensianblåfugle til Vangså Klithede. Afstanden fra Ålvand Klithede via Hjortevej til Vangså Klithede er på godt 3 km, hvilket rykker noget på de erfaringer, der er angivet i forvaltningsplanen over afstande, som Ensianblåfuglen kan bevæge sig over.

De underretninger, som jeg fik i 2018 om forekomster af æg af Ensianblåfugl på Klokke-Ensian i nordøstenden af Vangså Klithede har det desværre ikke været muligt at verificere. På trods af ret grundige eftersøgninger i både 2018 og 2019 i området omkring Storevand, som rummer pæne bestande af Klokke-Ensian, er det ikke lykkedes mig at finde Klokke-Ensian med æg af Ensianblåfugle i dette område.

Det bliver spændende i de kommende år at følge udviklingen på Vangså Klithede for - som det fremgår af figur 1 – så er der flere gode og nærliggende forekomster af Klokke-Ensian, som Ensianblåfuglen burde kunne indvandre til.

Forfatterens adresse:
Stenbjerg Kirke Vej 28, 7752 Snedsted
knud@thyflora.dk

Litteratur:

Kelager, Andreas m.fl., 2017: Status og forvaltning af Ensianblåfugl i Nationalpark Thy. Center for Makroøkologi, Evolution og Klima, Statens Naturhistoriske Museum, Københavns Universitet.

Nielsen, Ib Nord, 2017: Status for og forvaltning af Ensianblåfugl i Nationalpark Thy. Naturnyt 3/2017 s. 126-136. BFN. Klitmøller.

En botanisk tur til Dolomitterne

Tekst: Jørgen Nordkvist og Ib Nord Nielsen.

Foto: Ib Nord Nielsen

I perioden 30. juni – 5. juli 2019 var 8 botanikinteresserede BFN-medlemmer på en botanisk ekskursion til Dolomitterne, som ligger i de italienske alper i den region, som hedder Trentino–Alto Adige. Indtil slutningen af 1. verdenskrig var regionen en del af det Østrig-Ungarske rige. Regionen består af to provinser: Det overvejende italiensktalende Trentino og det overvejende tysktalende Alto Adige, der også kaldes Sydtirol. I øvrigt er der i området et mindretal på ca. 30.000 mennesker, som taler ladinsk, som er et rætoromansk sprog, der hører til den sproggruppe, som er tættest beslægtet med latin.

Vi boede i landsbyen Vigo di Fassa tæt på den nord-sydgående Fassadal. Denne ligger parallelt med Adigedalen, der løber fra Brennerpasset ned til Gardasøen via Bolzano. Vi havde lejet to biler og tog hver dag på ekskursion til en enkelt lokalitet. Dog var der en dag, hvor vi nåede to lokaliteter. Dolomitterne består overvejende af dolomitkalk, som er kalk, der indeholder en del magnesium. Denne kalkholdige undergrund bevirker, at vi finder mange kalkelskende plantearter. Artsrigdommen er stor, og nogle steder står f.eks. orkidéerne i trængsel. Det gælder specielt Langakset Trådspore, som

i Danmark har været i kraftig tilbagegang, og som nu er klassificeret som moderat truet.

Langakset Trådspore x Kortlæbet Brunkulle.

Der er blevet lavet en artsliste over alle de arter, som mindst én person så - vi gik ikke altid i samlet flok. I alt blev der set ca. 220 arter. Ud af dem var ca. 67 % arter, som vi ikke kan finde i Danmark.

Blandt de 220 arter skal særligt fremdrages ensianarterne, orkidéerne samt de endemiske ar-

Latinske betegnelser	Danske navne
<i>Gentiana clusii</i>	Stængelløs Ensian
<i>Gentiana cruciata</i>	Kors-Ensian (kun blade)
<i>Gentiana germanica</i>	Tysk Ensian
<i>Gentiana lutea</i>	Gul Ensian
<i>Gentiana kochiana</i>	Kochs Ensian
<i>Gentiana nivalis</i>	Sne-Ensian
<i>Gentiana punctata</i>	Prikket Ensian
<i>Gentiana verna</i>	Vår-Ensian

Liste over Ensianarter, som blev set i Dolomitterne.

Latinske betegnelser	Danske navne
<i>Cypripedium calceolus</i>	Fruesko
<i>Corallorhiza trifida</i>	Koralrod
<i>Pseudorchis albida albida</i>	Hvid Sækspore
<i>Platanthera bifolia</i>	Bakke-Gøgelilje
<i>Gymnadenia conopsea</i>	Langakset Trådspore
<i>Gymnadenia rhellicani</i>	Kortlæbet Brunkulle
<i>Gymnadenia miniata</i>	Rød Brunkulle
<i>Gymnadenia conopsea</i> x <i>G. rhellicani</i>	Langakset Trådspore x Kortlæbet Brunkulle
<i>Dactylorhiza viridis</i>	Poselæbe
<i>Dactylorhiza maculata fuchsii</i>	Skov-Gøgeurt
<i>Traunsteinera globosa</i>	Rødlig Kuglegøgeurt
<i>Orchis mascula speciosa</i>	Rødstænglet Gøgeurt (underart af Tyndakset Gøgeurt)

Liste over orkidéer, som blev set i Dolomitterne.

Latinske betegnelser	Danske navne
<i>Achillea clavennae</i>	Bitter Røllike
<i>Achillea oxyloba</i>	Dolomitter-Røllike
<i>Potentilla nitida</i>	Lyserød Potentil (kun set bladene)
<i>Paederota bonarota</i>	Blå Læbeærenpris
<i>Rhododendron hirsutum</i>	Randhåret Alperose

Liste over endemiske arter, som blev set i Dolomitterne.

ter, hvilket er arter, som i verden kun findes i et afgrænset område. For alle tre grupper er der lavet et skema.

Mange orkidéarter er i dag placeret i andre slægter end tidligere. De latinske navne i tabellen er taget fra: *R. Kühn, H. Aerenlund Pedersen og P. Cribb: Field Guide to the Orchids of Europe and the Mediterranean. 2019.*

Kort resumé af højdepunkterne fra de enkelte ekskursioner

Dag 1, 30. juni: Cascade engen

Turen gik så langt vi kunne komme østpå op i dalen Val di San Nicoló. Faktisk viste det sig, at vi var kørt længere, end vi måtte, og vi fik en bøde for det. Efter at have parkeret bilen gik vi ad en bred skovvej ca. 4-5 km opad og endte på Cascade engen ved et vandfald. Høj-

destigningen var på ca. 300-400 m, og engen lå i ca. 1.950 m højde. Allerede på 1. dagen så vi mange forskellige (76) arter, hvoraf mange var ukendte for de fleste. Langs skovvejen var der forholdsvis åbent, og her så vi f.eks. Alpe-Skovranke *Clematis alpina*, som kan findes som haveplante i Danmark. Fjeld-Vibefedt *Pinguicula alpina* er en insektædende plante, der også kan findes i de skandinaviske fjelde. I modsætning til vores hjemlige Vibefedt har Fjeld-Vibefedt hvide blomster. Desuden Stribet Dafne *Daphne striata*, som er beslægtet med vores hjemlige Pebertræ. Også forskellige arter af Troidurter blev set på de 6 dage. Her på den 1. dag så vi Kransbladet Troidurt *Pedicularis verticillata*.

En art som Ægte Alpeklokke *Soldanella alpina* skal have en særlig omtale. Den vokser på fugtige enge, ofte i snelejer, d.v.s. hvor sneen ligger til et stykke hen på sommeren, hvilket gør vækstsæsonen kort. Alpeklokken behøver

Ægte Alpekløkke.

derfor flere år til at vokse sig så stor (fra frø til blomst), at blomsten kan bane sig vej op gennem sneen. Vi skal selvfølgelig ikke glemme, at vi i vejkanten så Dolomitterturens eneste lille bestand af Fruesko *Cypripedium calceolus*. Da

Fruesko.

vi nåede turens mål, bredte der sig en alpeeng (sæter) ud for vores øjne. Her så vi som det eneste sted på turen Gul Ensian *Gentiana lutea*, som er en statelig og op til 2 m høj plante. Her så vi også Gul Alpe-Kobjælde *Pulsatilla alpina apiifolia*, og den så vi også de fleste andre dage.

Gul Ensian.

Dag 2, 1. juli: Rifugio Paolina

Denne dag tog vi vestpå i retning mod Bolzano. Efter en kort køretur (15-20 min) tog vi en stolelift op til Rifugio Paolina, som ligger i ca. 2.130 m. højde. Et refugium er en bjerghytte, hvor man kan spise og overnatte. Vi gik ad en forholdsvis smal sti, hvor terrænet gik op på den ene side og ned på den anden. Her så vi for første gang orkidéen Kortlæbet Brunkulle *Gymnadenia rhellicani*. Af andre bemærkelsesværdige arter kan nævnes Buksbomagtig Mælkeurt *Polygala chamaebuxus*, som ikke ligner nogle andre arter af de mælkeurter, vi kender, idet blomsterne er tofarvede. Desuden vil vi nævne to endemiske arter. Den ene er Dolomitter-Røllike *Achillea oxyloba*, som vi kun så på denne lokalitet. Den anden er Bitter Røllike *Achillea clavennae*, som vi i alt så på 3 ud af de 7 lokaliteter.

Buskbomagtig Mælkeurt.

Kortlæbet Brunkulle.

3. dag, 2. juli: Sella Pas

Vi tog på en køretur (ca. 40 min) nordpå til Sella Pas, der ligger i ca. 2.180 m. højde. Passet ligger omgivet af høje bjerge, der på østsiden hedder Sella Gruppen. I det terræn, vi gik i, var der små og store klippeblokke. På klippeblokkene fandt vi en del karakteristiske kalkelskende arter. Vi fandt f.eks. den ikoniske Ægte Edelweiss *Leontopodium alpinum*, som er gået kraftigt tilbage, bl.a. fordi den nærmest er blevet elsket ihjel. Det er ikke en enkelt blomst, man ser, men en kurv, der er omgivet af hvide hårklædte

højblade, hvis funktion er at nedsætte fordampningen. Af andre kalkplanter kan nævnes den endemiske art Randhåret *Alperose Rhododendron hirsutum*. Desuden en anden endemisk art Blå Læbeærenpris *Paederota bonarota*, som ikke hører til samme slægt som vores hjemlige ærenprisarter (Veronica). I øvrigt findes der i den slovenske Triglav Nationalpark en Gul Læbeærenpris. To andre arter, som vokser mellem klipper uden nødvendigvis at være tilknyttet kalk, er Alpe-Nålebæger *Thesium alpinum* og

Ægte Edelweiss.

Blå Læbeærenpris.

Rundhoved-Rapunsel *Phyteuma orbiculare*. I Alperne findes der i øvrigt en del forskellige arter af Rapunsel, hvoraf de fleste er blå. De er faktisk ret svære at artsbestemme.

Pordoi Passet

På hjemvejen tog vi en tur op over Pordoi Passet og videre. Vi botaniserede ved en lille alpeeng. Det var det eneste sted, hvor vi så et enkelt eksemplar af orkidéen Rødlig Kuglegøgeurt *Traunsteinera globosa*. Det var også det eneste sted, vi så og hørte Murmeldyr.

Dværgulvefod.

Gyvelkvæler sp.

4. dag, 3. juli: Rifugio Ciampedie

Denne dag tog vi en lukket svævebane fra vores landsby Vigo di Fassa og op til et refugium i ca. 2.000 m. højde. På den første strækning vi gik, var der nærmest tale om alpeeng. Derefter kom vi ind i skovklædt terræn. På alpeengen så vi Skinnende Skabiose *Scabiosa lucida* samt en art af Gyvelkvæler *Orobancha sp.*. Gyvelkvælere er meget svære at artsbestemme. I det skovklædte terræn er der tale om forholdsvis åben skov, hvor vi f.eks. fandt Dværgulvefod *Selaginella selaginoides*, som i Danmark er meget sjælden. Turen blev afkortet noget, da det begyndte at regne og hagle kraftigt.

5. dag, 4. juli: Col Rodela

Denne dag kørte vi nordpå i Fassadalen til Campitello (en tur på 15-20 min.), hvorfra vi

tog en lukket svævebane til Col Rodela, der ligger i 2.385 m. højde. Vi botaniserede tæt på svævebanens slutpunkt, hvor naturtypen var alpeeng. Her fandt vi bl.a. Langkronet Kodriver *Primula halleri* og Liden Lostilk *Ligusticum mutellinoides*.

Turen gik derefter op mod Rifugio Col Rodela, som ligger i 2.485 m. højde, hvilket var det højest beliggende sted på Dolomitterturen. Uden for hytten fandt vi som det eneste sted på hele turen den endemiske Lyserød Potentil *Potentilla nitida* på klippegrund. På vejen ned fra dette

Tysk Ensign.

høje sted så vi den sjældne art Gul Vitaliana *Vitaliana primuliflora*.

6. dag, 5. juli: Seiser Alm

Den sidste dag var vi på en længere køretur (op til 1½ time) op til St. Ulrich, der ligger i det overvejende tysktalende Sydtyrol. Fra St. Ulrich tog vi en lukket svævebane op til Seiser Alm, som er Europas største alpeeng (sæter), der er beliggende i ca. 2.000 m. højde. Bemærkelsesværdige arter var Tysk Ensign *Gentiana germanica* og Hallers Foldfrø *Laserpitium halleri*. Det mest bemærkelsesværdige var imidlertid den rigelige forekomst af orkidéerne Langakset Trådspore *Gymnadenia conopsea* og Kortlæbet Brunkulle *Gymnadenia rhellicani*. Ikke nok med det! Vi så også krydsningen mellem de to arter Langakset Trådspore x Kortlæbet Brunkulle. Desuden var det første gang, hvor vi med sikkerhed så Rød Brunkulle *Gymnadenia miniata*.

Til slut vil vi nævne, at vi på alle 7 lokaliteter så Engblomme *Trollius europaeus* og nogle steder endda i store mængder. Engblommen er ret sjælden i Danmark og har været inde i en markant tilbagegang.

Fugle:

Det var ret begrænset, hvad vi så af fuglearter på turen. Vi hørte imidlertid Nøddekrigen *Nucifraga caryocatactes*. Af mere bemærkelsesværdige arter kan desuden nævnes Alpealliken *Pyrrhocorax graculus* og Snefinken *Montifringilla nivalis*.

Seiser Alm.

Forfatternes adresser:

*Jørgen Nordkvist
Markvænget 14C, 7700 Thisted
nordkvist@mail.dk*

*Ib Nord Nielsen
Michel Wester 17A, Klitmøller, 7700 Thisted
Ib.nord.nielsen@gmail.com*

Litteratur:

Skytte Christiansen, M, 1968: Bjergflora i farver. Politikens Forlag.

Kühn, R., H. Ærenlund Pedersen og P. Cribb, 2019: Field Guide to the orchids of Europe and the Mediterranean. Kew Publishing.

Mortensen, P, & Aa, Arbirk (red.), 1997: Dansk Botanisk Forenings ekskursion til Dolomitterne i tiden 29. juni – 9. juli 1996.

BFNs Naturklub for Børn

I løbet af 2019 har BFN sat en ny aktivitet i søen. I forbindelse med vores ansøgning om omdannelse af Tved Gl. Skole fra at være privatbolig til et naturcenter var en af ideerne at oprette en Naturklub for unge. Det har en lille gruppe medlemmer af BFN arbejdet med. Det er sket i samarbejde med Thisted Kommune, som har stillet Søren Michelsen Kragh til rådighed som tovholder for et sådant projekt.

Projektets navn er BFNs Naturklub for Børn, og den henvender sig til børn, der går i 0 - 6 klasse. Formålet er at give børn oplevelser i naturen, og den er en selvstændig aktivitet un-

der BFN. Klubben har hjemsted i "Naturcenter Tved Gl. Skole". Man mødes 1. og 3. lørdag i måneden mellem kl. 9 – 12 – dog ikke i juli og i årets koldeste måneder.

Programmet for sæsonen 2019/20 er fastlagt med 5 arrangementer i efteråret 2019 og 6 arrangementer i foråret 2020. Klubben er kommet godt i gang med tilmelding af 16 børn som medlemmer. Det er den største "foryngelse" i BFNs historie, idet kontingentet på 100 kr./år samtidig er et medlemskab af BFN. Også en del forældre har deltaget sammen med børnene i aktiviteterne. Temaerne her i efteråret har været

Skovbunden undersøges nøje for nedfaldne kogler, bog og svampe. Tingene blev puttet i kurvene og taget med tilbage til Tved Naturcenter, hvor det blev gransket under lup, før det endte i pindsvinstien.

opstarten, krible/krable i søen med bål, svampetur, vinterfodring af småfugle, naturskitser, juledekorationer samt juleafslutning.

Søren Michelsen Krag står for den faglige del, og den praktiske del varetages p.t. af Karen Luise Rindom, Poul Nystrup Christensen, Bodil Salmonsens, Nanna Gad og

Knud Allan Knudsen. Hvis nogle blandt BFNs medlemmer eller forældre har lyst til at være praktiske hjælpere, så sig endelig til. Klubben starter op igen lørdag den 7. marts 2020, og indeværende sæson løber indtil sommerferien, og temaerne kan ses i BFN-Nyt og på BFNs Hjemmeside.

På turen i Tved Plantage blev der også lejlighed til at tale om Livstræer, som var mærket med små skilte.

Hjemme på Tved Naturcenter var der fuld gang i kreativiteten.

Sådan bliver nogle bog pludselig til en hel pindsvinefamilie.

Der var råhygge og fælles snak om naturens forunderlige verden.

Køn og alder er ikke så vigtigt, når man sidder og har det hyggeligt sammen og er i gang med hver sit projekt.

Fantasiaen fik også lov at blomstre. Se blot denne vidunderlige skabning.

Biologisk Forening for Nordvestjyllands bestyrelse og arbejdsgrupper:

Formand:

Poul Nystrup Christensen, Herningvej 64,
6950 Ringkøbing. - Tlf. 22157738.
pnystrup@live.dk

Næstformand:

Marianne Riis, Bygholmvej 70,
7742 Vesløs. - Tlf. 40777210
marianne_riis@hotmail.com

Kasserer:

Ib Nord Nielsen, Michel Wester 17 A,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 40579323
ib.nord.nielsen@gmail.com

Sekretær:

Lars Smith, Højrisvej 2,
7900 Nykøbing Mors. - Tlf. 98811533
hojrisvej2@gmail.com

Bestyrelsesmedlem:

Jan Salmonsens, Mads Posts Vej 5,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975148.
salmonsens@pc.dk

Redaktør af BFN-NYT:

Nanna Gad, Villerupvej 5,
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Leder af BFN's Naturkurser:

Jens Handrup, Tøtrupvej 5,
7752 Snedsted. - Tlf. 30506992
handrup@outlook.dk

BFN-arrangementer:

Jørgen Nordkvist, Markvænget 14C,
7700 Thisted - Tlf. 97924165
nordkvist@mail.dk

Knud-Allan Knudsen, Villerupvej 5
7755 Bedsted. - Tlf. 97945025
nannagad@gmail.com

Else M. Kristensen
- Tlf. 22982175
else.mk@live.dk

Medlemskartotek:

Birgit og Carsten Schultz, Nørbyvej 18, Tved,
7700 Thisted. - Tlf. 40463820.
birgitogcarsten@gmail.com

BFN's Forlag:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

Naturplejenetværket for Nordvestjylland:

Hamish Stewart, Østerstrandvej 4,
Skyum, 7752 Snedsted.
hamish@mail.dk

Leder af »Hummerhuset«, i Klitmøller:

Leo Salmonsens, Vinkelsti 3,
Klitmøller, 7700 Thisted. - Tlf. 97975246.

Leder af »Tved Gl. Skole» i Tved:

Birgit og Carsten Schultz - se adresse ovenfor.

Nordvestjysk Ringmærkningsgruppe:

Jan Salmonsens - se adresse ovenfor.

BFN's Naturklub for børn:

Søren Michelsen Krag - Tlf. 40292983
jsm@thisted.dk

Det grønne råd i Thisted Kommune:

Knud Knudsen - se adresse ovenfor.

Grønt råd - Morsø Kommune:

Elsemarie Kragh Nielsen, Vustholmevej 128,
9690 Fjerritslev. - Tlf. 40478475.

Brugerrådet for Naturstyrelsen Thy:

Marianne Riis - se adresse ovenfor.

Nationalpark Thy - Nationalparkrådet:

Poul Nystrup Christensen - se adresse ovenfor

BFN's Fuglestudiekredse:

Elly Hansen, Kystvejen 75, Svankær,
7755 Bedsted. - Tlf. 29467553.

Hans Henrik Larsen, Limfjordsvej 5,
Lyngs, 7790 Thyholm. Tlf. 26608660.

BFN's Naturdata:

Knud Knudsen, Stenbjerg Kirke Vej 28,
Stenbjerg, 7752 Snedsted.
knud.knudsen@knudsen.mail.dk

RETURADRESSE:

Biologisk Forening for Nordvestjylland
Ørhagevej 189, Klitmøller
7700 Thisted

B

POST

PP

DANMARK

Foreningens sponsorer i 2019:

Sparekassen Thy • Sønderhå-Hørsted Sparekasse • Nykredit • Thisted Bryghus
Malte Haaning Plastic • Snedsted Turistbusser • Sparekassen Vendsyssel
Thisted Pejsecenter • Blomstertorvet Thisted

SPONSORER VEDR. NATURCENTER TVED GL. SKOLE:

Friluftsrådet • DN Grønt Guld • Velux-Fonden • Nordea-Fonden • Thy-Mors Familielandbrug

Læs i dette nr.:

Førstehjælp til naturen	53
Biskæret på Mors - et vellykket naturgenopretningsprojekt	54
Rønnerød Huesvamp - en rigtig julesvamp	61
Herkulesmyren	64
Ensianblåflugl på Vangså Klithede	68
En botanisk tur til Dolomitterne	71
BFNs Naturklub for børn	78

